

TÜRKİYE'DE SANAYİ POLİTİKASI (1923 - 1973)

Doç. Dr. Akın İLKİN

Türkiye Cumhuriyeti bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen çetin bir bağımsızlık savaşından sonra, 1923 yılında kurulmuştur. İki büyük savaşın derin tahribatını yüklenerek yola çıkan Cumhuriyetimizin elli yılda sanayileşme açısından uygulama alanına koyduğu politika, kendisine has özellikler taşımaktadır. Aşağıda çeşitli zaman dilimleri içinde bu politikanın ana hatları ve nitelikleri sırasıyla ele alınacak ve karşılıklı ilişkileri belirtilmeye çalışılacaktır.

1) 1923 Öncesi Türk Sanayi :

Cumhuriyet hükûmetinin geçmişten devraldığı Osmanlı sanayiini şöyle özetleyebiliriz : Osmanlı sanayiinin kuruluşunu 16 ve 17 nci asra bağlamak mümkündür. Bu asırda Osmanlı sanayi, özellikle ordunun ve devlet örgütünün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyette bulunuyor, bu arada, yabancı ülkelere ihraç yapılabiliyordu. Örneğin, Osmanlı tersanelerinde Venedikliler için gemiler yapılıyor; Fransızlara bez ihraç ediliyordu¹.

Elemesine dayalı olan Osmanlı sanayiini üç bölüme ayırmak mümkündür².

- a) Devlet sermayesi ile kurulan askerî görünümdeki fabrikalar.
- b) Yerli özel kesim.

1 İ. H. Tökin, İktisadî ve İçtimai Türkiye, İ.G.M. 1946, sf. 3-4.

2 Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı B.D.İ.E. 1973, sf. 138.

c) Giderek dışa bağlaşıma süresince kendini gösteren tekelci görünümdeki yabancı girişimler.

Yine başka bir tasnife göre, Osmanlı sanayi başlıca şu gruplar altında toplanabilir :

— Kömür ve tersane işleri : Türkiye’de ilk kömür havzası 1829 da işletmeye açılmış, fakat Rum ve İngiliz işletmelerine borç karşılığında işletilmek üzere kiraya verilmişti. Sinop, İzmit ve İstanbul tersanelerinde gemi yapılıyordu.

— Harp Sanayii : Baruthaneler, top, küre yapan imalâthaneler, ordunun silâh ve cephanesini temin ediyordu.

— Dokuma Sanayii : Devlet sermayesi ile kurulan dokuma fabrikaları yine ordunun ihtiyacı için faaliyette bulunuyorlardı.

— Maden çıkarma : Zonguldak kömürleri, manganez ve krom gibi madenler yabancı sermaye tarafından işletilmekteydi.

— Halı sanayii : Büyük çoğunluğu yabancı sermaye tarafından işletilen bu kesimde özel yerli sermaye de faaliyet gösteriyordu³.

18. ci yüzyıla girerken Osmanlı Sanayii, Batı Avrupa Sanayi karşısında rekabet olanaklarına sahip bulunuyordu. Fakat aynı yüzyılın sonlarında Osmanlı sanayi, sanayi devrimi ile birlikte ekonomik, sosyal v.d. alanlarda büyük bir aşamayı gerçekleştiren Batı Avrupa karşısında güçsüz kalıyordu. Bu büyük değişimin nedenlerini, Osmanlılarda, merkeziyetçi bir idarenin varlığına, güçlü aşiret ve yöresel toplulukların ve belli bir sermaye birikimini elinde tutan zayıf burjuvazi grubunun faaliyetlerine ve diğer olaylara bağlamak mümkündür. Fakat, kanımızca bu etkenlerin yanında daha önemli olan, Batı Avrupa’nın sanayi devrimini gerçekleştirmesi ve böylece büyük bir sıçrama yaparak ileri geçmesiydi. 19. yüzyılın başında sanayi devrimini gerçekleştirmeye başlayan Batı Avrupa, makinaya dayalı kütle üretimi sayesinde ürün maliyetlerini büyük ölçüde düşürmüştü ve el emeğine dayalı Osmanlı sanayiinin rekabet olanaklarını yıkmıştı. Bu durumda yapılabilecek tek şey, fabrika üretimine geçmek ve belirli bir süre (diğer Batı Avrupa ülkelerinin

3 ag.e., sf. 139.

İngiltere'ye yaptığı gibi) gümrük duvarlarını kurmaktı. Oysa durum tam tersine olmuş ve 1838 ticaret sözleşmesi ile ülke, önce İngiltere ve daha sonra da diğer Avrupa ülkelerinin "açık pazar"ı haline getirilmişti. Ve sonuçta, zaten henüz fabrika sanayi haline gelmemiş Osmanlı sanayi, dış rekabete dayanamıyarak ortadan silinmeye başlamıştı.

Bu durum karşısında 19. cu yüzyılın ortalarında 1863'te "ıslahî sanayi komisyonu" kurulmuştu. Fakat kapitülasyonlar bu komisyonun aldığı kararların yürürlüğe konmasını engellemişti.

20. yüzyılın başında, İkinci Meşrutiyet ile birlikte yeni bazı atılımlara girildiği görülmektedir. 1913'te çıkarılan "Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkati" ile sanayinin teşvikine gidilmiştir. Daha sonra 1927'de 1955 sayılı "Teşvik - i sanayi kanununun çıkarılmasına kadar yürürlükte kalan bu kanun yukarıda değindiğimiz nedenlerle başarılı olamamıştır.

Cumhuriyete miras kalan Osmanlı sanayiinin çizgileri, sadece 1913 ve 1915 yıllarında yapılan sanayi sayımları ile değerlendirilebilir. Bu sayım, yeterli istatistikî verileri vermemesine rağmen, zaten boyutları pek büyük olmayan bir sanayiinin yapısını ortaya koyabilmektedir. Bu verilere göre Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki sanayi yapımızı şöyle özetlemek mümkündür.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, dokuma, gıda ve kırtasiye sanayinin toplam kuruluşlarının % 75'ini ve çalışanların da % 85'ini kapsadığı, toprak, deri, ağaç ve kimya sanayiinin ise, gerek üretim ve gerek çalışanlar bakımından önemli olmadığı görülmektedir.

TABLO 1

Müesseselerin dağılışı	Gıda	Toprak	Deri	Ağaç	Dokuma	Kirtasiye	Kimya	TOPLAM
Asli müessese sayısı	75	17	13	24	73	51	11	264
Toplam müessese sayısı	78	21	13	24	78	55	13	282
Asli müessese %	28.6	6.4	4.9	9.0	27.5	19.4	4.1	99.9
Toplam müessese %	27.7	7.5	4.6	8.5	27.7	19.6	4.3	99.9
Kuruluş şekli itibarıyla müesseseler								
Müessese sayısı	75	17	13	24	78	51	11	264
Hükümet	1	1	1	—	18	1	—	22
Anonim şirket	8	5	1	—	10	—	4	28
Özel kişi	66	11	11	24	45	50	7	214
Çev. güçler itibarıyla san. dalları (By gücü)								
Buhar makinası	6 227	3 757	612	267	4 356	—	727	15 946
Su türbini	210	45	—	—	758	—	—	1 013
İçten yanmalı motör	953	35	349	238	478	529	94	2 676
Elektrik Motörü	503	—	—	8	655	176	—	1 342
Toplam	7 593	3 837	961	513	6 247	705	821	20 977

	Gıda	Toprak	Deri	Ağaç	Dokuma	Kırtasiye	Kimya	TOPLAM
Çalışanların iktisadi faaliyet dallarına göre dağılımı :								
Memurlar	1913 292	67	44	35	08	101	31	666
	1915 265	34	47	21	103	94	15	575
İşçiler	1913 3 939	913	386	672	7 667	1 796	386	16 309
	1915 3 661	306	1 223	356	6 680	1 173	116	13 465
Toplam	1913 4 281	930	930	705	7 765	1 897	417	16 975
	1915 3 916	336	1 270	377	6 763	1 267	131	14 060
İşçi ücretlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı :								
(günde - kuruş)								
1913	11.6	13.8	13.6	16.9	6.1	11.7	13.7	
1915	14.2	17.7	13.9		6.8	13.6	11.1	
Üretim Değerleri								
Kuruş	1913 459 644 480	13 382 456	31 983 117	11 062 825	100 266 904	37 541 227	16 935 693	670 816 762
Kuruş	1915 531 895 513	2 683 843	62 577 319	5 920 096	90 767 522	46 165 177	16 997 288	757 046 755

Kaynak : Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikleri 1970, sf. 13 - 23.

Sonuç olarak Osmanlı devleti son dönemlerinde dışarıya ham madde ve bazı tarım ürünleri satan ve dışarıdan mamûl madde satın alan bir ülke haline gelmişti. Üretim, tüketime ve yakın pazara yönelmişti. Sanayi için gerekli ham maddeler ve ara malları genellikle dışarıdan ithal ediliyordu. Örneğin, ülke içinde üretilen pamuğun % 80'i ihraç edilmekte ve dışarıdan pamuk ipliği ithal edilerek, dokuma sanayiinde kullanılmakta idi. Zira, mevcut fabrikalar, 150.000 balya olduğu tahmin edilen pamuk üretiminin ancak % 18.6 sını teşkil eden 28 000 balya pamuğu iplik haline getirebiliyordu⁴. Sanayi istatistiklerinden anlaşıldığı üzere, bu dönemde ülkede temel sanayi kurulmamıştı Yüksek fırınlar metalürji fabrikaları yoktu. Sadece İzmir'de buhar makinesi, un, sabun, yağ v.b. fabrikaların tesisatı imâl edilmekte idi. Fakat bunun bir çeşit montaj niteliğinde olduğu düşünülebilir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı sanayi, sanayi devriminin oluşturduğu sanayileşme hamlesini gerçekleştirememiş ve sonuçta Batı Avrupa'nın gelişen sanayi karşısında imparatorlukla beraber yıkılmıştı.

2) 1923 Türkiye İktisat Kongresi :

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yılında, İzmir'de ulusal iktisadî politikanın saptanması amacıyla, Türkiye İktisat Kongresi toplandı. Kongrenin amacı özellikle iktisadî politikanın devletçiliğe mi, yoksa özel kesime mi dayalı olacağı konusunu açığa çıkarmaktı. Sonuçta Kongrenin aldığı kararlar, 1923 - 1933 döneminde Türk ekonomisine liberal bir politikanın, hâkim olmasına olanak hazırladı.

Kongreye, Türkiye'nin tarım, sanayi, ticaret ve işçi sınıfları arasından seçilmiş 1535 temsilcisi katıldı. Alman kararlar, özel kesimin iktisadî faaliyetlerde ön plânda tutulması, devletin ise özel teşebbüsün yapamadığı işleri üzerine alması dileğini ortaya çıkardı.

Kongre bu arada 12 maddelik bir "Misak - 1 iktisadî" kabul etti. Fakat bu iktisadî anlaşmanın Türk ekonomisinin temel çizgilerini belirteceği yerde, bir yazarın belirttiği gibi, sadece "dini veya ahlakî" bir misak olarak kaleme alındığı görülmektedir⁵.

4 Osmanlı Sanayii 1913, 1915 yılları sanayi istatistiki, 1970, sf. 151.

5 Gündüz Ökçün : Türkiye İktisat Kongresi 1923, 1968, sf. 371.

Diğer taraftan çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarınca alınan kararlar Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmete takdim edilmiştir. Sanayi grubunun aldığı kararlar özetle şöyledir⁶.

Gümrüklerde himaye usulü :

— Ülkemizde ihtiyaçlarımıza yeterince üretilen malların dışardan, ağır gümrükler konarak ithal edilmesi,

— Ülkemizde ihtiyaca yeterince bulunan ham maddelerin ağır gümrük resimleri konarak ithalinin sınırlandırılması, ülkemizde bulunmayan ham maddenin ise gümrük resminden muaf tutularak ithal edilmesi,

— Sanayi için gerekli makine ve yedek parçasının ithalinin gümrük muafiyetinden yararlanması,

“Teşvik - i Sanayi” Kanunu Hakkında :

— Teşviki Sanayi Kanununun yedinci maddesinin beşinci fıkrasındaki ham madde cetvelinin sanayicilerin fikri alınarak tesbit edilmesi,

— Kanundaki vergi muafiyetinin dağıtmak tatbiki,

— Teşvik - i Sanayi Kanunu müsadeleriyle muafiyeti yalnız Türkiye vatandaşlarına tahsisi,

— Teşvik - i Sanayi Kanununun bitiminden sonra, ayrıca yirmi beş yıl daha uzatılması.

Yollar ve Ulaştırma Vasıtalarında Özel Tarife :

— Ülke içinde demiryolları ve karayollarının ivedilikle yapılması,

— Demiryolları ve denizyollarında yerli ürünlere özel tarifelerin tatbik edilmesi.

Sanayi Bankaları :

— Sanayicilere kredi temin edecek bir sanayi bankasının kurulması.

6 a.g.e., sf. 426.

Sanayi Eğitimi :

- Sanat okullarının açılması
- Çırak okullarının, usta kurslarının açılması

Sanayi Odaları :

- Sanayi odalarının açılması,
- Merkezde büyük bir merkez sanayi odası kurulması,
- Esnaf cemiyet ve loncalarının kurulması,

Yukarıda açıklanan sanayi grubunun aldığı kararlardan da anlaşıldığı gibi bu kongre genel nitelikleri itibariyle bir iktisat kongresi olmaktan uzaktı. Yapılan tekliflerin, gerek istatistikî verilere dayanmaması, gerek temenniden daha öteye gidememesi, ülke koşullarına gerçek bir çözüm getiremiyordu. Sadece, üreticinin, ihracatın, ulusal sanayinin ve işçinin korunması ve demiryollarının geliştirilmesi gibi genel istekleri dile getiriyordu. Fakat buna rağmen kongre 1933'e kadar sürecek, liberal iktisat politikasının doğmasına olanak sağlamıştır.

3) 1927 Teşvik - i Sanayi Kanunu :

İzmir İktisat Kongresinin, özel kesim için özendirici tedbirler alınmasıyla ilgili temennilerin sonucu 1924 yılında "Sanayi Teşvik Kanunu" değiştirilmiştir. Fakat bu değişiklik arzu edilen şekilde olmadığından 1927 yılında yeni "Teşvik - i Sanayi Kanunu" hazırlanmıştır. Bu yıldaki Türk sanayinin durumunu, o yıl yapılan ilk genel sanayi sayımında incelemek mümkündür⁷.

1927 yılında, küçük işletmeler de dahil olmak üzere işletme sayısı 65 245 dir. Bunun % 43.59'u tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayidir. Burada çalışanların sayısı ise 256.855 dir. Dokuma sanayi, toplam işletmelerin % 14.34'ünü teşkil etmektedir. Çalışanların sayısı ise 48.025'dir. Maden sanayiinde çalışanlar 18.932 kişi ve işletme miktarı ise 556'dır. Kereste ve ürünleri sanayi ve sair nebati yağ maddeler sanayiinde 7.896 işletme bulunmakta ve 24.264

7 Sanayi Sayımı, 1927, B.D.I.E. 1969.

kişi çalışmaktadır. Görüldüğü gibi tarım ve dokuma sanayiinde, gerek işletmelerin ve gerek çalışanların sayısı toplamın % 50'sine yakındır.

Sanayi işletmelerin % 95.68'inin çevirici güç kullanmadığı görülmektedir. 1927 yılında kullanılan ham maddelerin % 66'si tarım sanayiinde, % 17'si dokuma sanayiinde kullanılmıştır.

Üretim değeri bakımından, toplam 432.740.000 TL. üretimin, maden sanayi % 2.86 sını, tarım sanayii % 65.08 ini, dokuma sanayii % 17.65'ini, kereste ve mamulâtı sanayii % 3.50 sini, karton ve kâğıt sanayii % 98'ini, maden sanayii % 33.33'ünü, Ebniye inşaatı sanayii % 0.88'ini, kimya sanayii % 3.99'unu, muhtelif sanayii % 0.02 sini çeşitli sanayi ise % 1.71 ini üretmişlerdir.

Sanayi işletmelerin coğrafi dağılışında İstanbul, 8.634 işletme İzmir 3.522 işletme, Bursa 3.209 işletme ile ilk üç sırayı kaplamaktadır.

1955 sayılı Teşvik - i Sanayi Kanununun getirmiş olduğu teşvik tedbirleri şöyle özetlenebilir⁸.

— Sınai kuruluşlar, teşvik tedbirlerden yararlanabilmeleri açısından dört sınıfa ayrılmaktadır. Bu ayırım, çevirici güç ve çalıştırılan işçi sayısı kıstas olarak alınmıştır.

— Yurt içindeki işletmeleri korumak amacıyla bütün işletmeler ihtiyaçlarını, dış ülkelerden gelen ürünlere kıyasla % 10 daha pahalı olsa da, ülke içinden temine mecbur edilmektedir.

— Yatırımların maliyeti bakımından, parasız arazi temini, hammadde, makine ve teçhizata gümrük muafiyeti, çeşitli belediye resim ve borçlarından muaf tutulmak mümkün olmaktadır.

— İşletmeler, bazı koşullar içinde kazanç vergisinden muaf tutulmuştur.

1927 Teşvik - i Sanayi Kanunu 15 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu kanunun getirdiği tedbirlerin ekonomiye olan katkısını aşağıdaki tablodan anlamak mümkündür :

8 Vekâlete Taallük Eden Mevzuat, İktisat Vekâleti Yayını, c. 1, 1940, sf. 53 - 90.

TABLO 2

Sanayi Teşvik Kanunundan Faydalanan Sanayi Kuruluşları

Sektörler	İşyeri Sayısı		(Büyük)		Çalışanların Sayısı	Üretim Kıymeti		(1000 TL.)	
	1932	%	1939	%		1932	%	1939	%
Tarım Ürünleri (Gıda)	651	44.1	468	41.0	16.914	74.693	54.1	177.851	53.7
Maden Çıkarma	17	1.2	37	3.2	8.393	10.418	7.6	29.054	8.8
Tahta	351	24.0	249	21.8	15.475	20.724	15.0	68.608	20.7
Kâğıt Maden	134	9.1	53	4.6	3.344	6.033	4.4	5.396	1.6
İşleme Taş	85	6.8	41	3.6	2.092	4.235	3.1	9.240	2.8
Toprak	31	2.1	28	2.4	1.752	3.579	2.6	6.334	1.9
Kimya	76	5.2	37	3.2	1.342	5.918	4.3	7.372	2.2
Diğer	87	5.7	194	17.0	1.644	10.408	7.5	19.760	6.0
Toplam	1.473	100	1.144	100	52.173	137.932	100	331.287	100

Kaynak : Rakamlarla Kalkınan Türkiye, D.P.T. Yayını, 1968, Ankara.

Tablonun tetkikinden, işletmelerin büyüdüğünü ve verimliliklerinin arttığı anlaşılmaktadır. Yine bu konuda yapılan bir araştırmaya göre işletme sayısının azaldığı buna karşılık şirket halindeki kuruluşların 1936 dan sonra arttığı görülmektedir.

TABLO 3

**Teşvik - i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseseler
İstatistiklerine Giren İşletmeler⁹**

Seneler	Müessese Sayısı	Bir Kişi Elinde	Müesseselerin Hukukî Vasıfları	
			HUSUSİ	RESMİ
			Şirket Halinde	Devlet, Hüsusi İdare ve Belediye elinde
1932	1.473	831	611	31
1933	1.397	806	555	36
1934	1.310	738	534	38
1935	1.161	631	474	56
1936	1.101	554	461	86
1937	1.116	562	465	89
1938	1.103	529	470	104
1939	1.144	522	511	111

Tesisat ve makine kıymetleri 1932 den itibaren önemli şekilde artmıştır. Diğer taraftan 1932-1939 döneminde, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, çevirici güç kullanmayan işletmelerin sayısı azalmıştır.

⁹ Samet Ağaoğlu, Teşvik - i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin Vaziyeti, 1941, sf. 45.

TABLO 4

Teşvik - i Sanayi İstatistiklerine Göre Müesseselerde
Çevirici Güç Durumu¹⁰

Seneler	Müessese Sayısı	Motor Kullanan Müesseseler					
		Motor Kullanmayan Müesseseler	Elektrik	Yağ, Benzin ve Gaz	Buhar	Su	Muhtelif
1932	1.473	178	540	343	184	101	127
1933	1.397	136	544	346	169	68	134
1934	1.310	111	512	300	176	69	142
1935	1.161	79	453	262	149	63	155
1936	1.101	72	413	233	161	67	165
1937	1.116	68	401	239	169	79	160
1938	1.103	59	417	222	141	84	180
1939	1.144	70	419	206	190	70	189

Teşvik - i Sanayi Kanunundan yararlanmış sanayi işletmelerinin durumu şöyle özetlenebilir.

— Sanayi işletmelerinde bir büyüme meydana gelmiştir. Bu büyüme özellikle yerli hammadde kullanan işletmelerde olmuştur.

— Sanayi işletmeleri kişisel olmaktan çıkmış, daha ziyade kolektif bir işletme haline gelmiştir.

— İşçi ücretlerindeki artış çok az olmuştur.

Ayrıca bu dönemde ihracat bakımından önemli bir teşvik tedbiri getirilmemiştir, ihraç edilen ürünlerin istihsal vergisinden muafiyeti veya iadesi gibi bir tedbir uygulanmamıştır.

10 Samet Ağaoğlu, a.g.e., sf. 46.

4) Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı :

Sanayi politikamızda ilk plân Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânıdır¹¹. Mayıs 1934'te yürürlüğe konulmuş olan B.B.Y.S.P.'nm hazırlanma nedenleri şunlardır :

— 1929 buhranının, kapitalist ekonomilerde oluşturduğu sorunların özel kesime ağırlık veren bir iktisadî politikanın geçerliliği üzerinde şüpheler uyandırması,

— Yine aynı buhran nedeniyle tarım ürünleri fiyatlarında hızlı bir düşüşün meydana gelmesi,

— Lozan Antlaşmasının devlet gelirlerini bağlayıcı ve teşebbüs olanaklarını zayıflatıcı hükümlerinin 1929 yılında son bulması,

— 1923 yılında İzmir iktisadî kongresiile kabul edilen özel kesime dönük iktisadî politikanın arzulanan amaçları gerçekleştirememesi,

— İktisadî nedenlerin dışında, askerî ve sosyal amaçlarla çeşitli alanlara yatırım yapılması gereği,

— Büyük sanayi ülkelerin, tarımsal ülkeleri hammadde üreticisi durumunda bırakmak ve bu ülkelerin piyasalarına hâkim olmak istemeleri¹²,

— Döviz gelirlerimizin zayıflaması,

— Dünya piyasalarında, hammadde fiyatlarının düşmesi sonucunda Türk çiftçi ve işçisine daha kârlı faaliyet alanlarının temini,

— Genel konjonktür nedeniyle gerekli yatırım mallarını uygun şartlarla temininin mümkün olması.

B.B.Y.S.P.'nm belirli özellikleri şöyle özetlenebilir²³ :

I — Esas ham maddeleri ülkede yetişen veya şimdilik yetiştirilmemekle beraber, kısa bir zaman içinde temini mümkün görülen sanayi kolları ele alınmıştır.

11 Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Plânı 1933, T.T.K. Yayını 1972.

12 Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Plânı raporlar bölümü, sf. 10.

13 Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Plânı 1936, T.T.K. Yayını 1973, sf. 4.

2 — Bunlar, büyük sermaye ve teknik güce ihtiyaç gösteren sanayi olduklarından tesisleri Devlete veya ulusal kurumlara bırakılmıştır. Bu sanayi, tarım alanında da buna paralel bir faaliyet yaratacaktır.

3 — Kurulmasına karar verilen sanayiın üretim kapasitesi ülke ihtiyaç ve tüketimine eşittir (kükürt, gül yağı ve süngerden başka).

B.B.Y.S.P.'nina giren sanayi yerleri ise şöyledir :

1. Kimya sanayii

- a — Sun'î ipek (Gemlik)
- b — Semikok (Zonguldak)
- c — Gülyağı (Isparta)
- d — Hamız - ı kibrit (İzmit)
- e — Süper fosfat (İzmit)
- f — Klor ve sud kostik (İzmir)

2. Toprak Sanayii

- a — Seramik (Kütahya)
- b — Cam ve şişe (İstanbul)
- c — Çimento

3. Demir sanayi (Karabük)

4. Kâğıt ve selüloz sanayii (İzmit)

5. Kükürt sanayi (Keçiborlu)

6. Süngercilik (Bodrum)

7. Pamuk mensucat sanayii (Bakırköy, Kayseri Ereğli, Nazilli, Malatya, Iğdır)

8. Kamgarn sanayii "merinos" (Bursa)

9. Kendir sanayii (Kastamonu)

B.B.Y.S.P.'mnda teklif olunan işlerin, malî portesi ise şu şekilde idi¹⁴ :

14 B.B.Y.S.P., sf. 141.

Kesimler	Türk Lirası
Pamuklu sanayii	18.538.000
Kendir sanayii	1.700.000
Kamgarn sanayii	1.650.000
Demir sanayii	10.000.000
Bakır (% 55) sanayii	550.000
Kükürt sanayii	150.000
Sellüloz sanayii	1.025.000
Kâğıt sanayii	3.790.000
Sun'î ipek sanayii	490.000
Porselen (tahminen) sanayii	800.000
Kimya sanayii	
a) Zaç yağı	550.000
b) Süperfosfat	400.000
c) Sudkostik ve klor	1.410.000
Talebe tahsisatı	500.000
	41.553.000

Bundan başka İş Bankası tarafından yapılacak fabrikalarda :

Sömikok	1.000.000	TL.
Cam ve şişe	1.250.000	"
Kükürt	150.000	"

2.400.000 lira, ki toplam 43.953.000 Liradır.

B.B.Y.S.P.'nin finansmanı sağlamak için Sümerbank'm sermayesi 42 milyon TL. arttırılmış ve plânın tatbiki için Sovyetler Birliği'nden 10.5 milyon TL. kredi alınmıştır. Projelerin uygulanmasına geçildiğinde finansman tahminleri değişmiş, 100 milyon TL. sına ulaşmıştır¹⁵.

B.B.Y.S.P.'na öngörülen 20 fabrika ürünlerinin değeri, ithalâtımızın % 50 sine yakındı (1930 da ithalâtımız 147.5 milyon, bu bedellerin toplamı ise 65 milyondur).

B.B.Y.S.P.'ni bugünkü anlamda tüm ekonomiyi kavrayan bir plân değil, beş yıl içinde hangi alanlarda, ne tür kuruluşlar kurulacağını belirten bir program şeklinde idi. Öngörülen fabrikaların kuruluş yerlerinin seçiminde, daha ziyade ham madde bölgesi ol-

15 Ergin Günçe, "Türkiye'de Plânlanmanın Tarihçesi, Mimarlık Dergisi, 72/11, sf. 22.

ması özelliğine dikkat edildiği görülmektedir. Bu plân sayesinde, özel kesimin yatırım yapmaktan kaçındığı Anadolu'ya modern sanayi tesisleri kazandırılmıştır. B.B.Y.S.P., dünya ekonomik buhranının ve ülke koşullarının engellerine rağmen, belirli bir atılımı gerçekleştirmiş olması nedeniyle önem kazanmaktadır.

Devletçilik ilkesinin önem kazanması ile ortaya konan B.B.Y.S.P. nin hazırlanma ve tatbik edilme döneminde, bugün de faaliyetlerine devam eden iki kuruluş ortaya çıktı. Sümerbank ve Etibank. 1933 yılında kurulan Sümerbank B.B.Y.S.P.'nin öngördüğü işleri üzerine almış ve başarı ile tatbik etmiştir. Etibank 1935 te kurulmuş ve madencilik ve elektrik enerjisi alanlarında faaliyette bulunmuştur. Ayrıca plânın öngördüğü işletmelerden gerçekleştirilebilenler şunlar olmuştur : Kayseri Dokuma Fab. (1935), İzmit Kâğıt Fab. (1936), Ereğli Mensucat Fab. (1937), Nazilli Basma Fab. (1937), Gemlik Sun'î İpek Fab. (1938), Bursa Merinos Fab. (1937), Sivas Çimento Fab. (1938), İzmit Klor, Sudkostik, Karabük Süper Fösfat, Hamız-ı Kibrit, İsparta Gülyağı tesisleri (1940).

5) İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânı :

1936 yılında, Birinci Beş Yıllık Sanayi Plân devresi içinde İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânının hazırlanması amacı ile bir sanayi kongresi toplanmıştır. Bu kongrenin hazırladığı raporlar, daha sonra İktisat Vekâletince düzene sokularak İ.B.Y.S.P.'m haline getirilmiştir.

İ.B.Y.S.P.'nin genel özellikleri şöyledir¹⁶ :

İ.B.Y.S.P.'nin hazırlanmasında, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu ve bu nedenle ekonomik gücün hızla artırılması düşüncesi hâkim olmuştur. Birinci Plânda olduğu gibi, ikinci plânda da büyük sermaye ve teknik güce gerek gösteren ve ham maddesi tamamen içerde bulunan, iktisadî yapı ve koşullarımıza uygun sanayi ele alınmıştır. İçerde sürümü az fakat dış ülkelerde talebi yüksek olan madenlerimiz, gerek ham, gerek yarı mamül olarak ihracata elverişli bir hale getirilecektir. Su mahsullerimiz ve hayvancılığımız geliştirilecek, meyvalarımızın içte ve dışta sürümünü temin edecek faaliyetlerde bulunulacaktır. Ülkenin enerji ih-

16 Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Plânı, 1936, T.T.K. Yayını, 1973, sf. 3 - 9.

tiyacı giderecek elektrik santralleri, makine sanayiine bir başlangıç olmak üzere de kurulmakta olan Karabük demir ve çelik fabrikalarının yarı mamûllerini işleyecek fabrikalar kurulacaktır. İ.B.Y.S.P.'ni bir taraftan devlet sanayiinin gelişmesini öngörürken, diğer taraftan özel kesimin ve tarımsal kesimin gelişmesi üzerinde durmakta, sanayileşmenin, sosyal yaşantıda ve kentleşmede oluşturacağı sorunlar üzerine eğilmektedir.

İ.B.Y.S.P. teklif edilen sanayi teşebbüsleri şu şekilde özetlenebilir :

1. Madencilik : Toprakaltı doğal kaynaklarımızın ulusal ekonomiye yararlı olacak ve dış ticaretimizde önemli bir rol oynayacak şekilde geliştirilmesine çalışılacaktır. Ön plânda krom, bakır, antimon, mobilden, simli kurşun, çinko ve demir madenlerimizin işletilmesine önem verilecektir. Özellikle kromun yalnız ham olarak değil, ferokrom halinde piyasalanması öngörülmüştür.

2. Ev yakacak sanayii ve enerji : Gerek enerji temini ve gerek ev yakacak sorununun çözümü için, Ereğli - Zonguldak taşkömürü ve Kütahya Linyit bölgesinin rasyonel bir şekilde işletilmesi ve bu bölgelerde elektrik santrallerinin kurulması teklif edilmektedir.

3. Toprak Sanayii : Sanayimizde ve demiryolu, şose, şehircilik yapı işlerinde ihtiyaç duyulan çimento ve ateşe dayanan malzemenin üretilmesi öngörülmüştür.

4. Gıda maddeleri sanayii ve ticareti : Gerek iç talebin karşılanması, gerek büyük üretim miktarlarına rağmen değerlendirilmeyen ürünlerimizin piyasalanabilmesi amacıyla faaliyetlerde bulunulacaktır. Örneğin, ekmeç, un fabrikalarının, zeytinyağı rafinerisinin, taze ve konserve et sanayiinin kurulması gibi.

5. Kimya Sanayii : Yapımı teklif edilen kimya sanayi kolları arasında kalsine ve kristal soda, reçine taktiri, gliserin, sabun, sentetik benzin ve petrol rafineleri bulunmaktadır.

6. Makine Sanayii : Modern makine sanayiine bir başlangıç olmak üzere ilk plânda, tarım âletleri ve makineleri, el âletleri ve makine parçaları yapacak bir makine ve madenî eşya fabrikasının kurulması öngörülmüştür.

7. Denizcilik : Deniz fabrika ve havuzlarıyla, limanların düzenlenmesi, soğuk hava depolarının yapımı gibi hususlar teklif edilmiştir.

İ.B.Y.S.P.'nin genel göstergesini şu şekilde özetlemek mümkündür :

TABLO 5
İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1936 - 1938)
Genel Göstergesi

SANAYİ KOLLARI	Üretimin Cinsi	Kurulacak Tesisin Sayısı Kapasitesi (Ton) Sayısı	Sermaye (Sabit + (Mütedavil) (Milyon TL.))	Çalıştırılacak işçi ve memur sayısı	İmalâtın Kıymeti Milyon (TL.)
MADEN	Kromit, ferro krom, bakır kurşun, çinko, antimon molibden, civa, demir cevheri çelik, v.s.	10 - 11 547.500	23.40	7850	17.30
MADEN KÖMÜRÜ OCAK VE İŞLETMELELERİ	Taş kömürü, linyit	4 5.500.500	21.65	21.250	26
MINTIKA ELEKTRİK SANTRALLERİ	Elektrik enerjisi	2 475 Milyon (kwh)	15.70	200	4.4
EV MAHRUKATI SANAYİ VE TİCARETİ	Semikok (iç tüketimde)	1 240 bin semikok 25 bin katran	4	500	2.5
TOPRAK SANAYİ	Cüruf çimentosu sanmot (ateşe dayanır malzeme)	2 136.800	2.275	300	2

GIDA M.
SANAYI VE
TICARETİ

38 170 bin ekmeç 9.75 2075 29.45
52 bin diğerleri

KİMYA
SANAYİ

11 --- 11.04 1585 12.045
Soda, reçine, morjin,
gülyağı, gliserin, pet-
rol rafinerisi, benzin,
mazot (asit nitrik...
v.s.)

MİHANİKİ
SANAYİ

4 --- 4.60 650 4.25
Makine, madeni eşya
kalay, ölçü sanayi
boru sanayi

DENİZCİLİK

18 800 Balık Konservesi
2000 Taze Balık
4000 Balık Yağı
8200 B. unu
10 Havyar
80 000 adet B. derisi 13.13 350 1.75
Deniz Hizmetleri, su
mahsulleri sanayi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936 - 1973. sf. 33 de ek tablo.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, İ.B.Y.S.P.'m gerek konular ve gerek ülkeden uyandıracağı sosyal ve ekonomik hareketler bakımından B.B.Y.S.P.'na kıyasla çok daha geniştir. Birinci plânda ancak yirmi fabrika kurulması teklif edilmişken, ikinci plânda bu miktar yüzü geçmektedir. Fakat İkinci Dünya Savaşının başlaması nedeniyle İ.B.Y.S.P. tam olarak uygulanamamıştır.

Gerek B.B.Y.S.P. ve gerek İ.B.S.Y.'nın ilkelerine uygun olarak 1938 tarih ve 3460 sayılı kanunla İktisadi Devlet Teşebbüsleri kurulmuştur. Daha önce kurulmuş olan Sümerbank, Etibank, T. C. Ziraat Bankası, Denizbank ve Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, bu kanunla yeniden düzenlenmiştir. İ.D.T. siyasal, ekonomik ve sosyal amaçları yerine getirmek üzere kurulmuş ve geliştirmiştir. B.B.Y.S.P. ve İ.B.Y.S.P.'nm bir önemi de, bugüne kadar ülke ekonomisine katkıları olan İ.D.T. ne kuruluş olanağı vermesidir, denilebilir. İ.D.T. ni günün koşullarına uydurmak amacıyla 1964 yılında 440 sayılı kanun çıkarılmış, fakat ekonomimizde gerek yatırımlar ve gerek üretim açısından büyük bir yer tutan İ.D.T. nin reorganizasyonu bugüne kadar gerçekleştirilememiştir.

6) 1947 Plânı :

İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile ülkenin ekonomik durumuna eğilebilme olanağı doğmuştur. Özellikle A. B. D. nin savaştan zarar görmüş ülkelere ve az gelişmiş ülkelere yardım yapmayı öngörmüş olması ve devletçilik ilkesinden, özel kesime doğru bir açılmanın düşünülmesi 1947 plânının yapılmasında büyük etken olmuştur.

1947 plânın niteliği B.B.Y.S.P. ve İ.B.Y.S.P.'den çok farklıdır. Fakat yine de plânlama tekniği bakımından bir "plân" kavramı içine sokulamaz. Diğer sanayi plânlara kıyasla önemli bir yeniliği dış finansman sorununun plâna getirilmiş olmasıdır. Bunun yanında aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi haberleşme, ulaştırma ve büyük barajlar konusu ön plâna, çıkarılmıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün kurulması bir bakıma bu plânın bir önerisidir.

TABLO 6
1947 Kalkınma Plânının Harcama Hedefleri
(1948 - 1952) (Bin TL)

Sektör ya da Endüstri	İç	Harcamalar	
		Dış	Toplam
Tarım	332.000	280.000	612.000
Haberleşme - Ulaştırma	848.000	779.500	1.628.355
Büyük Barajlar	142.659	12.341	155.000
Enerji	270.000	327.200	597.400
Demir - Çelik	35.000	93.290	128.290
Çimento	12.000	11.000	23.000
Madencilik	34.000	24.800	59.750
Endüstri	237.317	287.705	525.022
Genel toplam	1.912.981	1.815.836	3.728.817

Kaynak : E. Günce : Türkiye'de Plânlanmanın Tarihesi, Mimarlık Dergisi 1972/11, sf. 24.

1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile yeni bir iktisadî politika uygulanmasına geçilmiştir.

7) 1950 - 1960 Dönemi :

1933 te B.B.Y.S.P.'ni ile tatbika başlanılan "Devletçilik" ilkesinden, İkinci Dünya Savaşı sonunda değişen koşullar nedeniyle uzaklaşmaya başlanılmıştır. Dış ülkelerden yardım alabilmek olanaklarının ancak özel kesime doğru yönelmek ile mümkün olabileceği yargısı ile, daha henüz C. H. P. döneminde bu çeşit çalışmalara başlanılmış ve tatbikata geçilmişti. Sonuçta 1950 seçimlerinde D. P. nin iktidara gelmesi ile liberal bir iktisat siyasetinin ülke ekonomisine hâkim olduğu görüldü. Zaten D. P. nin programında, iktisadî hayatta özel kuruluş ve sermaye faaliyetinin esas olduğu açıkça belirtilmişti. 1950 - 1960 döneminde, özel sermaye teşvik edilmiş, kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, özel sanayi işletmelerine büyük çapta destek olmuştur. Alt yapı tesislerine, barajlara, büyük yatırımlar yapılmış, özellikle dokuma, çimento, şeker, demir - çelik işletmelerinin kurulmasına yardımcı olunmuştur. Bu arada şunu da

açıklamak gerekir ki, D. P. programındaki eleştirilere rağmen, devlet sanayi kuruluşları da büyük çapta teşvik görmüştür. Yatırımların açık finansmanla karşılanması ve tarım kesiminde doğal koşullar nedeniyle üretimin düşük seviyede kalması, 1954 den itibaren ülke ekonomisinde çeşitli sorunların doğmasına yol açmıştır. Dış ticaret dengesinin bozulması, sanayi işletmelerinin faaliyetlerini aksattır. Sonuçta 1958 yılında yapılan devalüasyon ve getirilen istikrar tedbirleri ekonomide genel bir plân ihtiyacını bir kere daha ortaya koymuştur. Bu dönemin sanayi kesiminin gelişmesi açısından en ilginç iktisadî politikası, yabancı sermayenin teşvik edilmesidir. Günümüze kadar tesirleri devam eden bu politikayı daha ayrıntılı bir şekilde incelemek yararlı olacaktır.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu :

Sanayileşme sorunumuzun dış kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla yabancı sermayenin teşvik edilmesi, 1947'de Hasan Saka Hükümetinin programında yer almıştır. Esasında yabancı sermayenin belirli koşullar içinde yurda gelmesine 1923 İzmir iktisat kongresinde de karar verilmişti. Fakat tatbikatta ancak 1951'de 5821 Sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile yabancı sermaye teşvik edilmiştir. Bu kanuna göre, ülke ekonomisine yansıyacak mahiyette olmak, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye, kanunda yazılı hak ve menfaatlerden yararlanabilecektir. Fakat bu kanun, yabancı sermayeyi, özellikle kâr ve sermaye transferini sınırlaması bakımından fazla cazbetmemiştir. Bunun için de 1954 yılında 6224 sayılı kanunla, ilgili maddeler değiştirilmiştir. Hâlen yürürlükte olan bu kanun, yabancı sermaye sahiplerine kârlarını ve ana sermayelerini transfer edebilmek, aynı sermaye olarak getirebilecekleri teşebbüsle ilgili makine ve teçhizat gibi malların ithal edebilmek, ilansızlar, patent hakları gibi gayri madde hakları ve hizmetlerini ana yabancı sermaye olarak kabul edilmesi ve yerli sermayeye tanınan bütün haklardan yararlanabilmesini temin ediyordu. Özel yabancı sermayenin yıllar itibariyle, Türkiye'ye gelişini aşağıdaki tabloda incelemek mümkündür.

TABLO 7

Özel Yabancı Sermaye, İzinler ve Gerçekleşmeler
(Bin TL)

Yıllar	Verilen İzinler	Gelen Sermaye
1951	4.800	3.410
1952	26.993	2.993
1953	18.197	1.148
1954	108.440	2.598
1955	48.968	8.002
1956	66.954	21.655
1957	42.895	10.531
1958	57.693	15.068
1959	69.474	19.825
1960	48.926	18.711
1961	48.055	43.056
1962	133.604	87.246
1963	243.849	91.386
1964	125.281	69.885
1965	93.320	95.538
1966	229.933	69.580
1967	170.200	67.700
1968	196.300	92.300
1969	373.300	61.400
1970	152.500	90.500

Kaynak : Rakamlarla Kalkınan Türkiye, 1968 ve Ü.B.Y.P. 1972.

Diğer taraftan, gelen yabancı sermayenin transferi ise şöyledir.

TABLO 8

**Yabancı Sermaye Kuruluşlarının 1951'den İtibaren
Yapmış Oldukları Transferler (Bin TL)**

Yıllar	Transfer Edilen Kâr	Gayri Maddî Haklar	Toplam Transferler	fiilen gelen sermayenin % si olarak
1951	—	—	—	—
1952	—	—	—	—
1953	24.2	10.0	34.2	0.45
1954	495.3	31.831.8	327.1	5.19
1955	805.4	98.9	904.3	4.98
1956	1.884.0	125.3	2.536.4	6.37
1957	3.704.8	409.0	4.123.8	8.19
1958	6.263.5	718.5	6.988.0	10.68
1959	8.540.8	885.0	9.425.8	11.06
1960	15.810.3	1.519.1	17.329.4	16.67
1961	12.426.0	1.104.1	15.530.1	10.56
1962	13.366.5	1.342.2	14.708.7	6.27
1963	16.085.7	1.753.3	17.839.0	5.48
1964	15.182.0	3.979.2	19.161.2	4.84
1965	32.657.0	3.816.0	36.473.0	7.42
1966	47.248.6	9.234.9	56.483.5	10.07
1967	53.500.0	2.700.0	56.200.0	10.00
1968	55.000.0	13.900.0	68.900.0	9.20
1969	62.700.0	9.500.0	72.200.0	12.00
1970	68.200.0	5.700.0	73.900.0	9.30

Kaynak : Ü.B.Y.P. 1972 ve B. Tuncer Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, 1968.

Ayrıca Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dışında gelen yabancı sermaye de vardır. Bunlar, 6326 Sayılı Petrol Kanununu göze gelen sermaye, Türkiye Smaif Kalkınma Bankasının uluslararası kurumlardan yaptığı borçlanmalar, Ereğli Demir, Çelik Fabrikalarının T. A. Ş. kanunlarıyla gelen sermayelerdir.

6224 Sayılı kanuna göre, fiilen gelen yabancı sermaye oranı olarak, % 22.8'i ilaç sanayiine, 19.8 kauçuk sanayiine, 17.5 elektrik ve elektronik sanayiine, % 11.5 madenî eşya ve makine sanayiine % 7.2 si gıda sanayiine % 3.5'i taşıt araçları sanayiine % 17.7 si de diğer sanayi dallarına dağılmıştır.

Yabancı sermayenin Türk ekonomisine olan katkısını açık ve kesin olarak belirtmek olanağı yoktur. Veriler çok kısmîdir. Bu konuda bir iki araştırmanın dışında başka bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle yabancı sermaye yatırımlarının endirekt tesirlerini ölçmek için daha geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır:

Ü.B.Y.P. da yabancı sermaye konusuna değinilmiş, yabancı sermayenin yurt için en faydalı olacak şekilde gelmesini temin için belirli kıstaslar konmuştur.

8) Plânlama Dönemi :

1961 Anayasasının 41. maddesi, Devleti kalkınma plânları yapmakla görevlendirmektedir. Ayrıca 129 uncu madde de, "İktisadî sosyal ve kültürel kalkınma, plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir" denilmektedir.

15 yıllık bir perspektif içinde beşer yıllık dönemleri kavramak üzere kalkınma plânları hazırlanması "Plân Hedefleri ve Stratejisi"nde yer almış ve 1961 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Hazırlanan ilk beş yıllık plân 1963-1967 dönemini kapsamaktadır.

a) Birinci Beş Yıllık Plân :

1963'de yürürlüğe giren B.B.Y.P. Türk ekonomisinin genel bir perspektivini veriyor; fakat özellikle sanayileşme sürecine, etkin öneriler getirmiyordu. "Sektörlerde Gelişimin Genel Görünüşü" kısmında imalât sanayii hakkında şöyle denmekteydi. "İmalât sanayiinin birçok kollarında büyük değişmeler olacaktır. Yurdumuzda daha önce kurulmuş bulunan sanayi kollarının millî gelirdeki artışlara uygun olarak gelişmesi için gereken yatırımlar tespit edilmiştir. Büyük bir toplama varmayan bu yatırımlara karşı yeni imalât kolları ile büyük yatırımlar plânlanmış bulunmaktadır"¹⁷.

B.B.Y.P. nda 5 yıllık dönem içinde yapılması öngörülen toplam gayri safî yatırımlar şöyledir.

17 B.B.Y.P. 1963, sf. 136.

TABLO 9

Gayri Safi Yatırımlar (1963 - 1967)
(1961 Fiyatlarıyla - Milyon TL)

	1963 (1)	1964 (2)	1965 (3)	1966 (4)	1967 (5)	Toplam (6)
Tarım	1213.2	1712.2	2182.0	2590.0	2851.0	10548.4
Madencilik	457.8	735.2	794.6	809.9	435.5	3233.0
İmalât						
Sanayii	2166.3	2359.9	2276.9	1726.4	1559.7	10089.2
Enerji	76.4	850.0	1057.9	1233.5	1286.2	5134.0
Ulaştırma	1298.0	1355.9	1482.3	1851.9	2171.3	8159.4
Hizmetler	581.0	426.1	637.0	1030.0	1291.8	3965.9
Konut	2085.0	2229.0	2390.0	2594.0	2818.0	12116.0
Eğitim	660.0	783.0	795.0	836.0	1153.0	4227.0
Sağlık	200.5	230.1	278.2	320.2	317.9	1346.9
Turizm	145.5	148.2	164.7	175.6	193.0	827.0
Toplam	9513.7	10829.6	12058.6	13167.5	14077.4	59646.8

Kaynak: B.B.Y.P. 1963, sf. 137.

Yukarıdaki tabloya göre toplam yatırımlar içinde madencilik kesimine yapılacak yatırımların payı % 5.4, imalât sanayiine yapılacak yatırımların payı % 16.9 enerji kesiminin payı ise % 8.6 dır.

İmalât sanayii için tespit edilen hedef ve ilkeler şöyledir¹⁸.

a. Her malı memleket içinde imâl etmek gaye değildir.

b. Milli geliri arttıracak ve refah seviyesini yükseltecek konularda mukayeseli maliyet tahlillerinin elverişli sonuç verir görüldüğü alanlarda üretimi geliştirmek yoluna gidilmiştir.

c. Bazı alanlarda kapasite fazlalığı olduğu için yalnız fazla kapasitenin kullanılması durumunda üretimin marjinal maliyeti, milletlerarası fiyat karşılaştırmasına elverişli olduğunda üretime devam etmek kararının ekonomik olabileceği gözönünde tutulmuştur.

d. Fazla kapasitenin kullanılması ve yeni fazla kapasiteler yaratılamaması için gerekli organizasyon tedbirleri tesbit edilmiş ve bunlara uygulanacağı kabul edilmiştir.

18 B.B.Y.P. sf. 205.

e. Yeni kurulan bazı sanayilerde belirli bir öğrenme devresi için veya talep seviyesine bağlı olarak başlangıçta bir süre için himaye yoluyla milletlerarası fiyatlarla mukayese edilebilir fiyatlara gelinebileceği kabul edilmiştir.

f. İthalât politikasının sanayii koruma tedbirleriyle bunların uygulama oranlarının kalkınma hedeflerine uygun olarak tesbit edileceği ve yerli sanayi mamûllerini ithal mamûllerine göre elverişsiz durumda bırakan idarî ve hukukî aksaklıkların kaldırılacağı düşünölmüştür.

g. Yeteri kadar ve istenilen nitelikte yerlisi yapılan malların ithalâtın koruma hedeflerine uygun şekilde denetlenmesine ya da tüm yasaklanmasına gidilecektir.

h. Yerli mamûller fiyatlarının dünya fiyatlarının çok üstünde teşekkülünü önlemek ve milletlerarası yarışmaya alıştırmak için uygun süreler sonunda denetlemeli rekabet malları ithalâtına gidileceği kabul edilmiştir.

i. Tekelci durumlar yüzünden fiyat bünyesinin bozulmasına ve bazı ellerde aşırı kârların toplanmasına engel olacak tedbirler alınacaktır.”

b) İkinci Beş Yıllık Plân :

1967 - 1972 yıllarını kapsayan İ.B.Y.P. hedefleri ve stratejisinde, sanayileşme üzerinde BB.Y.P.'e kıyasla daha fazla durulmuştur. “Plânlı kalkınma da gözetilecek temel ilkeler” kısmında şöyle denilmektedir¹⁹.

“İ.B.Y.P. döneminde, sanayiim ekonominin sürükleyici sektörü olması temin edilmiş olacaktır. Sanayileşme bu dönemde hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve bu hızı arttırarak devam ettirebilmek için şarttır. Türkiye'nin tabii kaynakları ve diğer faktörler, hızlı sanayileşmenin karşılaştırmalı üstünlük ilkesine göre mümkün olduğunu göstermektedir. Bu dönemde kurulacak ağır sanayi tesisleri bir yandan tarım sektörünün modernleştirilmesine ve tarımdan sanayie kaynak arttırılmasına yardımcı olacak, öte yandan küçük sanayiim gelişmesine elverişli bir ortam yaratacaktır...”

Dikkat edilecek olursa, sanayileşme ile tarım kesimi arasında yakın bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

19 İBYP, 1967, sf. 631.

İ.B.Y.P., imalât sanayiine birinci derecede öncelik tanımaktadır. 1967 - 1972 arasında plânanan 34.3 milyar GSMH artışının % 38.6 sı temin edecek imalât sanayii için öngörülen yatırım tutarı 25 mil yardır. Bu miktarın alt kesimlere dağılımı ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO 10
İmalât Sanayii Yatırımları
(Milyon TL. 1965 Fiyatlarıyla)²⁰

Sektörler	II. Plân Yatırımları	Endeks I. Plân = 100
1. Tütün ve sigara	190	90.8
2. İçki	320	201.3
3. Gıda	1850	186.0
4. Dokuma ve giyim	2400	153.5
5. Orman ürünleri	440	163.6
6. Kâğıt	1850	583.2
7. Basım	200	123.8
8. Deri ve kösele işleri	150	319.8
9. Lâstik	700	162.6
10. Plâstik	235	217.0
11. Kimya	4250	232.4
12. Petrol ürünleri	1150	146.9
13. Seramik	40	13.8
14. Cam	240	138.0
15. Çimento	950	150.0
16. Pişmiş kilden ve çimentodan gereçler	60	31.0
17. Demir - Çelik	4200	152.6
18. Demirdan başka metaller	1500	1308.9
19. Madenî eşya	1150	172.3
20. Makine imalât	1550	513.8
21. Tarım araç ve makineleri	150	443.8
22. Elektrik makineleri	450	165.4
23. Elektronik	150	508.5
24. Karayolu taşıtları	350	230.9
25. Demiryolu taşıtları	110	80.5
26. Gemi inşaatı	350	411.8
27. Uçak bakım ve onarım	15	88.2
TOPLAM	25.000	196.5

20 İ.B.Y.P. sf. 370.

Endekste görüldüğü gibi, BBYP'na kıyasla yatırımların en çok arttığı alt kesimler, demirden başka metaller, kâğıt, makine imalât, elektronik, tarım araçları ve makineleri ve gemi inşaatıdır. İBYP içinde ise yatırımların en yüksek payları, kimya, demir çelik, doku- ma, giyim ve gıda, alt kesimlerine aittir.

Plânlı döneme geçildiğinde, B.B.Y.P. stratejisinde öngörülen sa- nayi yatırımlarının gerçekleşebilmesi için, özel kesimi teşvik edici bir takım tedbirler öngörülmüş ve plânın yürürlüğe girdiği 1963 yı- lından itibaren bu konuda çeşitli kanunlar yürürlüğe konmuştur.

Yatırımları ve ihracı teşvik amacıyla Birinci Plânlı dönemde çı- karılmış olan kanunlar şu şekilde özetlenebilir :

Yatırımların Teşviki : Bu konuda, 1963 yılında, Gelir Vergisi Kanununa eklenen maddelerle yatırım indirimi getirilmiştir. 202 Sayılı Kanuna göre tarımsal yatırımlarda % 40, bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda % 40, geri kalmış yörelerdeki yatırımlara % 50 ve diğer yatırımlarda % 30 indirim oranı tatbik edilmektedir. Yapı- lacak yatırımlar D.P.T. nin hazırladığı kalkınma plânlarına uygun olması şart koşulmaktadır. Ayrıca yatırımların üretimi genişletme- ye, verimliliği artırmaya, ihracatı geliştirmeye mahsul ve mamül- lerin kalitesini iyileştirmeye kültür seviyesini yükseltmeye, bilimsel ve teknik araştırmaya, çalışma güvenliğini sağlamaya, yabancı tu- rist celbini temine yönelmiş olması gerekmektedir. Dikkat edilirse yatırım indiriminin amacının, toplam yatırım hacmini artırmak, ya- tırımları istenilen faaliyet kollarına yöneltmek ve yatırımları geri kalmış yörelere kaydırmak olduğu görülür.

Yatırımların teşviki amacıyla ayrıca yine 1963 yılında vergi usul kanununa eklenen madde ile, vergi sistemiyle hızlandırılmış amor- tismanaya geçilmiştir. Yâni daha önce, tatbikatta çeşitli güçlüklerle karşılaşılan değişik amortisman hesaplarına açıklık ve kolaylık ge- tirilmiştir.

1964 yılında, yatırım mallarının maliyetini düşürücü bir tedbir daha konmuştur. 474 sayılı kanunla, gümrük vergisi oranlarında de- ğişiklik yapmak ve plânın hedeflerine uygun yatırım mallarından alı- nan gümrük v.d. vergileri taksitlendirmek olanağı getirilmiştir.

Ihracatın teşviki : İhracatı teşvik amacıyla ilk olarak 1963 tarih, 261 sayılı kanunla ihracatta vergi iadesi kabul edilmiştir. Ürünle-

rimizin dış piyasalarda rekabet edebilmesini sağlamak amacıyla önerilen vergi iadesi, vasıtalı vergiler olarak dahilde alınan istihsal ve şeker tüketim vergileri, ithalde alınan gümrük ve istihsal vergileri, banka, sigorta muameleleri, nakliyat, PİT hizmetleri vergilerini vasıtasız vergiler olarak, ücretlerden alınan gelir vergisini ayrıca resimler, harçlar ve belediye hisselerini kapsamaktadır.

İkinci Plân Döneminde ise şu teşvik tedbirleri getirilmiştir :

Yatırımların teşviki : Birinci plân döneminde 202 sayılı kanunla getirilmiş olan yatırım indirimi ikinci plân döneminde 933 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Bundan böyle, yatırım indiriminin oranı indirimden yararlanacak yatırım miktarının % 80'ini geçmeyecek ve oranlar yıllık programlarda belirtilecektir. 1968 yılı programında, tarım kesimi için % 60, madencilik için % 60, ulaştırma kesimi için % 70, turizm kesimi için % 70, imalât kesimi için ise her alt kesim için % 50 den % 80'e kadar çeşli oranlar tespit edilmiştir.

Yine yatırımlar ile ilgili olarak II. Plân döneminde gümrüklerde tam ve kısmî muaflık getirilmiştir. Bu durumda yaklaşık olarak yatırımların % 15 - 20 arasında ucuzlaması sağlanmıştır. Bu arada muaflikten yararlanabilmek için yapılacak yatırımların şu şartlardan en az birini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Kurulacak tesisin ekonomik ölçüde olması, yeni bir teknoloji getirmesi, yan sanayiın gelişmesine yardım etmesi, ürünleri dünya fiyatlarına uygun olarak üretmesi, ihracata yönelik bir yatırım olması, ithalât ikamesi sağlanması. Bunların yanında, 1968 yılı programı ile yeni vergi tedbirleri getirilmiştir. Ayrıca orta vadeli kredi, selektif kredi, geliştirme ve teşvik fonları, sanayici ve ihracatçı senetlerine düşük faizle reeskont imkânı gibi parasal tedbirler de getirilmiştir.

İhracatın Teşviki : İkinci plânda yer alan ihracatımızın yapısının değiştirilmesi amacı ile özellikle ihracata dönük sanayiler kurulması teşvik edilmektedir. Teşvik tedbirleri olarak, vergi iadesi, dış piyasalarda rekabet olanağını temin için "İhracat birliklerinin" kurulması, döviz tahsislerinde öncelik tanınması vd. getirilmiştir.

Gerek Birinci Plân ve gerek İkinci Plân döneminde tatbik edilen teşvik tedbirleri istenilen amaçları tam olarak gerçekleştirilememiştir. Kısaca bunları şöyle sıralayabiliriz.

— Az gelişmiş yörelere uygulanan yüksek indirim alanlarına rağmen yatırımların bu yörelere doğru kaydırılması tam anlamıyla mümkün olmamıştır.

— Parasal teşvik tedbirleri pratikte uygulanamamıştır. Özellikle orta vadeli kredi ve selektif kredi sistemi işleyememiştir.

— Turizm konusundaki teşviklerin gerek tedbir olarak, gerek uygulamalarının başarısız olması nedeniyle turizm, kitle turizmine dönmemiştir.

Teşvik tedbirleri çeşitli formaliteler yüzünden, yaygın ve tam olarak tatbik edilememiştir. Teşvik tedbirlerinin geniş bir kütle tarafından bilinmemesi bu tedbirlerden belirli zümrelerin yararlanmasına olanak vermiştir.

İki plân döneminde teşvik tedbirlerinin sanayimizde arzu edilen boyutlarda bir gelişme meydana getirememesini, ilgili teşvik tedbirlerinin, Türk sanayileşme sürecinin yapısına uygun bir sanayileşme politikasının içinde saptanmamış olmasına bağlayabiliriz.

B.B.Y.P.'de sanayi kesimine yapılacak yatırımlar, 1963 yılında 3.330 milyon, 1964'de 3.945 milyon, 1965'de 4.128 milyon, 1966'da 3.769 milyon, 1967'de ise 3.281 milyon olarak öngörülmüştür. Yukarıdaki rakamlar sanayie yapılacak yatırımların 1965'e kadar artacağını daha sonraki yıllarda ise azalacağını göstermektedir. Ayrıca imalât sanayiine yapılan yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı, 1963'de % 22 civarında iken 1967'de % 11'e düşecektir. İ.B.Y.P. de önemli nokta, makine imalâtının üçüncü plâna bırakılmış olmasıdır. Kısaca belirtirsek B.B.Y.P. ve İ.B.Y.P. sanayileşme sürecini ayrıntılı bir şekilde ele almamış ve özellikle araçlarını açıkça belirtmemiştir.

c) Üçüncü Beş Yıllık Plân :

Birinci ve İkinci plânlar, 15 yıllık uzun dönemli bir perspektivin ilk iki plânı idi. Ü.B.Y.P.'nm bu bakımdan sonuncu beş yıllık plân olması gerekiyordu. Oysa, Ü.B.Y.P. 1973 - 1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık yeni bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır. Bu değişmeye neden olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmamız, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları ile ulaşılan

sonuçlar, kazanılan tecrübeler ile plânlama süresinde karşılaşılan sorunlar ve kalkınma potansiyelinin daha belirgin hâle gelmiş olması, gösterilmektedir²¹.

Ü.B.Y.P.'nin 22 yıllık bir perspektivi öngörmesi, Türk ekonomisinin 1995 yılında A.E.T. üyesi olan İtalya'nın bugünkü seviyesine ulaşmasının mümkün görülmesindedir. 1995 yılında ulusal üretimin % 10'u tarım, % 40'ı sanayi ve % 50'si hizmetler kesimi tarafından üretilen olacaktır²². Yine 1995 yılında birey başına gelirin 1500 Dolara yükselmesi öngörülmektedir. 1995 yılı için hedef alınan yapıya ve gelişmişlik seviyesine ulaşmak ve karşılaşılan dar boğazlar ve çözümlenemeyen sorunlar nedeniyle yapısal değişikliğin daha da süratlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan sanayi kesiminde öngörülen değişimler şu şekildedir²³.

“...İleriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malları sanayii ile istihdam yaratan, teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir niteliğe sahip, millî hasılaya katkısı yüksek, yabancı ekonomilere bağılılığı hafifleten ama uluslararası ticaret alanında Türkiye'yi güçlü bir ticaret ortağı haline getirecek yatırım malları sanayiinin toplam sanayi üretimi içindeki payının arttığı bir sanayi yapıya ulaşmak amaç edinilmiştir.”

“Dünya piyasalarında rekabet imkânlarının artırılması ve bütün ekonomik kesimlerde yüksek bir verimliliğin sağlanması için; dünyadaki teknolojik gelişmeler yakından izlenecek, teknoloji ithalâtında en yeni teknolojilerin seçilmesi yanında, ithal edilenlerin en etkin şekilde kullanılmaları esas olacaktır.”

“Temel metal sanayileri ve enerjinin ham madde ihtiyaçları gözönünde bulundurularak, aramalar önceliklere göre düzenlenecek ve bilinen maden rezervlerinin geliştirilmesi, işletmeciliğin millî kalması temel ilke olarak, kaynakların ısrâh edilmeden en uygun biçimde değerlendirilmesi sağlanacaktır.”

“Kapasite büyüklüğü ve kullanımı, teknoloji seçimi uygun kuruluş yeri ve dış rekabet gücü konuları daha çok önem kazanacak ve

21 Ü.B.Y.P. 1972, sf. 30.

22 a.g.e., sf. 31.

23 a.g.e., sf. 26, 44 ve 47.

bunu sağlayacak sınıfl organizasyon millî teşebbüs esas olacak şekilde geliştirilecektir. Montaj sanayii Ü.B.Y.P. döneminde imalât sanayiine dönüştürülecek, otomotiv gibi yoğun sermaye, teknoloji ve araştırma gerektiren belirli sanayi kollarında birleşmeleri sağlayacak özendirme tedbirleri alınacaktır”.

Ü.B.Y.P. nin yeni stratejisi, eski plânlardan farklı olarak kantitatif hedeflerin yanında ekonomik yapının değiştirilmesini de hedef olarak saptamıştır. Ü.B.Y.P. nin diğer plânlarda üzerinde durulmayan bu yapısal değişimin geç de olsa hedef olarak benimsenmesi sevindirici bir olaydır. Bu yapısal değişim bir taraftan sanayi kesiminin ulusal gelir içindeki payının % 40 gibi yüksek bir seviyeye çıkarılması, diğer taraftan sanayi kesiminde, ara - malı ve yatırım - malı üretiminin arttırılarak, tüketim malı üretiminin payının düşürülmesidir. Yalnız burada üzerinde durulması gereken bir nokta vardır. Bu da iktisadî kalkınmanın sanayileşmeyle olan ilgisidir. Yeni stratejide “gerçekten sanayileşme malî ve maddî kaynakları hızla arttıran geniş istihdam yaratan bir *iktisadî gelişme* yoludur. Ayrıca sanayileşme Türkiye'nin adayı bulunduğu Topluluğun tabiatının, komşularının yöneliminin ve jeopolitik tutumunun da bir gereğidir” denilmektedir²⁴. Kanımızca bu düşüncelerin Ü.B.Y.P. da yer alması, Türk ekonomisinin gelişmesinde uğraşılan 10 yıllık bir zaman kayımdan sonra geç de olsa benimsenmesi, sevindiricidir. Diğer taraftan, Yeni Stratejide belirtilen yeni “kalkınma hızı” kavramı üzerinde de ayrıca durmak gerekecektir.

Gerek B.B.Y.P. ve gerekse İ.B.Y.P. da kalkınma hızı kavramı genellikle G.S.M.H. nin yıllık artış hızı olarak saptanmıştı. Oysa açık olarak belirtilirse, G.S.M.H. nin yıllık artış hızı ekonomik büyümeyi gösterdiğinden, bunu, kalkınma hızı değil, büyüme hızı olarak nitelendirmek gerekir. Ü.B.Y.P. da bu durumun düzeltilmesi düşünülmüş ve yeni bir “kalkınma hızı” kavramı getirilmiştir: Yeni kavramın açıklanması şöyledir²⁵.

“Yeni kavram verimlilik artışının ülke koşullarında ölçülebilir birer göstergesi olarak önümüzdeki dönemde aşağıdaki şekilde uygulanacaktır :

24 Ü.B.Y.P. sf. 24.

25 Ü.B.Y.P. sf. 34.

- i) G.S.Y.İ.H. deki artış hızı
- ii) Sanayi gelirin G.S.Y.İ.H. deki payı ve G.S.Y.İ.H. ya marjinal katkısı
- iii) Sınaî üretimin (madencilik, imalât sanayii, enerji) yıllık ortalama artış hızı ve sanayi üretiminin bileşimi
- iv) Sanayie ayrılan yatırımların yıllık ortalama artış hızı ve toplam yatırımlar içindeki payı kalkınmanın göstergeleri olarak alınacak ve bunların tamamı yeni "kalkınma hızı" kavramını oluşturacaktır".

Yukarıdaki ifade bir bakıma ilk iki plândaki hatanın ikrarı mahiyetindedir. Yalnız burada kısaca belirtmek gerekir ki, kalkınma sözcüğü yine de yukarıda dört maddede belirtilen hususlarla da tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Kalkınma kavramını açıklamak için yine unutulmuş birçok husus vardır. Örneğin, gayri âdil gelir dağılımı, eğitim sorunu, mesken sorunu v.d. Kanımızca kalkınma kavramını çok kısa olarak şöyle tanımlamak daha doğru olurdu :

Kalkınma sanayileşme ile eşanlamdadır. Ve sanayileşme tüm yapısal bir değişimdir.

Ü.B.Y.P.'de, sanayileşme açısından öngörülen tedbirler şöyle özetlenebilir²⁶ :

Ü.B.Y.P. döneminde G.S.Y.İ.H. da 88 milyar TL. artış sağlanacaktır. Üretim, tarım kesiminde yılda ortalama % 4 - 4.5, sanayi kesiminde % 11.5 - 12.5 hızlarıyla artırılabilecektir. Sanayi içinde imalât kesiminin üretimi, yılda ortalama % 11.5 - 12 bir hızla gelişecek imalât sektörünün yapısının değiştirilmesi için tüketim malları sanayiinde yılda ortalama % 6.5 - 7.5 bir hızla artmasına karşılık, ara-malları sanayiinde % 16 - 17 hızları ile artması gerçekleştirilecektir. Ayrıca, kimya, demir - çelik, makine imalâtı gibi sanayilerin 1977 yılındaki üretimleri, 1972 seviyesinin iki katına ulaştırılacaktır. Madencilik kesimi üretimi yılda ortalama % 15 hızla, enerji üretimi % 13 hızla artırılabilecektir. Sabit yatırımların 1973 - 1977 döneminde % 12'si tarım, % 45'i sanayi, % 43'ü hizmetler kesimine yapıla-

26 a.g.e., sf. 53 - 54.

caktır. Yine aynı dönem içinde 450 milyon dolarlık ithalât ikamesi yapılacaktır. Bunun 40 - 50 milyon doları tüketim malları sanayilerinde 100 - 110 milyon doları makine imalât ve elektrik malları sanayilerine, kalan 300 - 320 milyon dolarlık kısmı ise demir - çelik, kimya, kâğıt v.d. sanayi dallarında gerçekleştirilecektir. Sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı artırılarak toplam ihracatın % 40 dolayına erişilecektir. Ayrıca tarım dışı kesimlerde yaklaşık 1.6 milyon kişi için istihdam olanağı yaratılacak ve böylece tarım dışındaki çalışanların oranı (1972'de % 34, 1977'de % 41'e yükseltilecektir. Yine Üçüncü Plân döneminde öngörülen 291 milyar TL.'hk yatırım seviyesinin gerçekleştirilmesi için iç tasarrufların 1977'de G.S.M.H. mn % 25.5 ine yükseltilmesi sağlanacaktır.

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız hususların ışığı altında, özellikle, sanayi kesiminin ortalama büyüme hızının Ü.B.Y.P. döneminde % 11.3'e ulaşması, kamımızca iyimser bir tahmin olmaktadır. Zira B.B.Y.P. ve İ.B.Y.P. döneminde gerçekleşen hızlar 9.7 ve 7.6 olmuştur. Ayrıca Ü.B.Y.P. da ana malları ve yatırım malları sanayilerine ağırlık verileceği de dikkate alınırsa % 11.3 lük bir hızın gerçekleşme şansının Ü.B.Y.P. mn temel yapısı içinde, gerçekleşme şansının daha da az olduğu söylenebilir.

9) Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Giriş :

Türk ekonomisinin geleceği açısından önem taşıyan ve ayrıca içinde bulunduğumuz dönemde Ü.B.Y.P. nin stratejisini tâyin eden A.E.T. üyeliği, sanayileşmemiz açısmadan üzerinde durulması gereken bir konudur.

25 Mart 1957 Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuna Türkiye'nin girme teşebbüsü 1959 yılında başlamıştır. Dört yıl süren müzakerelerden sonra 12 Eylül 1963'de Türkiye ile A.E.T. arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile AET arasındaki anlaşmada, üç dönemden geçilmek suretiyle Türkiye'nin Topluluğa tam üye olarak katılması öngörülmüştür. Bu dönemler; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir.

Hazırlık döneminde Türk ekonomisinin Topluluğun koşullarına uygun hale getirilmesine çalışılacaktır. Bu dönemde AET, Türkiye'

ye ticarî ve malî kolaylıklar sağlamıştır. Ticarî kolaylıklar : Türkiye'nin ihraç ürünlerinden tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ve 1967'den itibaren de ayrıca 15 yeni maddeye, Topluluğun gümrük indirimi tatbik etmesidir. Malî kolaylıklar; Topluluk, Türk kalkınma olanaklarında yer alan ve Anlaşma amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak nitelikteki yatırım projelerinin finansmanı için 1275 milyon dolarlık bir yardım yapacaktır.

Geçiş dönemi, 1970 yılında imzalanan katma protokolün, 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Bu dönem Türkiye için, bazı avantajlar ve vecibeler getirmektedir. Topluluk, Türk sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergi veya resimler ile miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır (makine hahları, pamuk ipliği ve diğer pamuklu dokuma hariçtir). Türkiye'nin vecibesi ise topluluktan ithal edeceği bazı istisnalar dışında sınıflı mallara uygulayacağı gümrük vergi vd. nî 12 yıllık normal ve 22 yıllık istisnaî olmak üzere iki dönemde gitgide kaldıracaktır. Böylece 1995, gümrüklerin miktar kısıtlamalarının tamamen kaldırıldığı, ortak gümrük tarifesine uyumun gerçekleştiği ve son dönemin başladığı yıl olacaktır.

Türkiye AET arasındaki ilişkileri aşağıdaki tablolarla izlemek mümkündür²⁷.

27 Türkiye ile Avrupa Topluluğu, sf. 8. Avrupa Topluluğu Dergisi içinde, 1973.

TABLO 11
Türkiye'nin Dış Ticareti (1964 - 1972)
Değer olarak

Yıllar	İhracat			İthalat			İhracatın ithalâtı karşılama oranı		
	AET	Diger	AET'nin payı	AET	Diger	AET'nin payı	AET	Diger	AET
1964	137,8	273,0	% 33,5	154,5	382,7	% 28,7	% 89	% 71	% 76
1965	156,8	306,9	% 33,8	162,9	409,0	% 28,4	% 96	% 75	% 81
gelişme	+ %14	+ %12	%13	+ %5	+ %7	+ %6			
1966	171,4	319,1	% 34,9	236,5	481,8	% 32,9	% 72	% 66	% 68
gelişme	+ %9	+ %6	+ %6	+ %45	+ %18	+ %26			
1967	176,7	345,6	% 33,8	240,0	444,6	% 35,1	% 74	% 78	% 76
gelişme	+ %3	+ %8	+ %6	+ %1	- %6	- %5			
1968	164,1	332,2	% 33,0	261,9	481,8	% 36,9	% 56	% 69	% 65
gelişme	- %7	- %4	- %5	+ %17	+ %8	+ %12			
1969	214,8	322,0	% 40,0	284,4	516,8	% 35,5	% 76	% 62	% 67
gelişme	+ %31	- %3	- %6	+ %0,9	+ %7,6	+ %4,9			
1970	239,0	349,5	% 40,6	325,2	622,4	% 34,3	% 73	% 56	% 62
gelişme	+ %11,2	+ %8,5	+ %9,6	+ %14,4	+ %20	+ %18,2			
1971	266,6	416,0	% 39,4	455,7	715,1	% 38,9	% 58,5	% 57,3	% 57,8
gelişme	+ %11,5	+ %17,3	+ %15	+ %40,1	+ %15	+ %23,6			
1972	347,0	538,0	% 39,2	625,5	910,1	% 41,7	% 53,1	% 59,1	% 56,6
gelişme	+ %30,2	+ %31,2	+ %30,8	+ %43,2	+ %27,3	+ %33,5			
1964/1972									
gelişme	+ %151,3	+ %97,0	+ %115,4	+ %322,3	+ %137,8	+ %190,9			

1964 yılında tüm ihracatımız içinde AET ülkelerine ihracatımızın payı % 33.5 iken, bu oran 1972 de % 39.2 ye yükselmiştir. Aslında bu AET ile ilişkilerimiz açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak ilişkilerin ithalâtle ilgili yönünü de ihmal etmemek gerekir. Çünkü aynı dönem içinde AET ülkelerinden yaptığımız ithalâtın tüm ithalâtımız içindeki payı da % 28.7'den % 41.7'ye çıkmıştır. Bu durumun yarattığı sonuç şudur : Toplam ihracat döviz giderlerimizin toplam ithalâtımızı karşılama oranı % 76 dan % 56.6 ya düşerken, yalnızca AET için bu oran % 89'dan % 53.e'e inmiştir. Bu demektir ki, artan ilişkilerimiz sonunda oransal olarak AET den daha çok mal alır, AET'de daha az mal satar duruma gelmiş bulunuyoruz.

10) 50. nci Yılda Sanayimizin Durumu :

50 yıllık bir dönemin sonunda Türk sanayiinin ulaştığı yeri çok kesin çizgiler ile çizmek mümkün değildir. Zira ayrıntılı verilerin bulunmayışı, sanayimizin boyutlarını derinlere inerek incelenmesine olanak vermemektedir. (Örneğin, son yayınlanan sanayi sayımları 1964 yılına aittir).

Bu nedenle, burada, genel veriler içinde sanayi kesiminin Türk ekonomisi içindeki yerini belirtmeye çalışacağız.

a) Millî Gelir - Sanayi :

1972 yılında, üretim faaliyet kollarına göre gayri safî millî hasıla, carî üretim fiyatları ile şöyledir²⁸.

28 Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları, B.D.İ.E. 1973, sf. 31.

	Milyon TL.
1. Tarım	58.915.5
a) Tarım ve hayvancılık	57.397.2
b) Ormancılık	1.126.2
c) Balıkçılık	3921.
2. Sanayi	51.601.8
a) Madencilik	3.769.9
b) İmalât Sanayi	44.762.3
c) Elektrik, Gaz, Su	3.069.6
3. İnşaat Sanayi	12.373.3
4. Ticaret	26.042.7
5. Ulaştırma, depoculuk ve haberleşme	17.110.4
6. Bankalar, sigortalar ve diğer mali kuruluşlar	6.308.0
7. Konut gelirleri	10.129.9
8. Hizmetler	11.687.8
9. Ara toplam	197.169.4
10. Devlet Hizmetleri	24.608.1
11. Toplam	218.777.5
12. İthalât Vergisi	9.330.8
13. G.S.Y.İ.H.	228.108.3
14. Dış âlemden net faktör geliri	8.694.4
15. G.S.M.H.	236.802.7

Kesimlerin Gayrisafi Millî Hasıla ve Yurtiçi gelir içindeki payları ise şöyledir.

TABLO 12

Sektörlerin Gayrisafi Millî Hasıla ve
Yurtiçi Gelir İçindeki Payları

	Yurtiçi Gelire Oran Gerçekleşme			(Sabit Fiyatlarla) Gayri Safi Millî Hasılaya Oran Gerçekleşme					
	1963	1967	1971	1972		1963	1967	1971	1972
				Plân	Hedefi				Plân
Tarım	41.2	35.4	31.5	31.1	35.7	30.2	26.2	25.9	
Sanayi	16.8	19.5	20.6	24.6	14.6	16.7	17.1	20.5	
Hizmetler	42.0	45.1	47.9	44.3	36.4	38.6	39.8	36.9	
İnşaat	5.6	6.1	6.2	6.1	4.9	5.2	5.2	5.1	
Ulaştırma	6.6	6.8	7.2	7.1	5.7	5.8	6.0	5.9	
Konut	3.4	3.7	4.0	3.6	2.9	3.2	3.3	3.0	
Diğerleri	26.4	28.5	30.5	27.5	22.9	24.4	25.3	22.9	
Yurtiçi Gelir (F. F.)	100.0	100.0	100.0	100.0	86.6	85.6	83.1	83.3	
Gayri Safi Millî Hasıla	—	—	—	—	100.0	100.0	100.0	100.0	

Kaynak : Ü.B.Y.P. 1972, sf. 6.

Sanayi kesiminin G.S.M.H. içindeki payının gittikçe tarım kesimine yaklaşmakta olduğu görülmektedir. 1973 yılı için, tahminler bu payların eşit bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Fakat burada hatırlanması gereken bir nokta vardır. Bu da, tarım kesiminde istihdam edilenlerin sayısının, hâlâ tüm kesimlerden istihdam edilenlere oranının % 60 m üzerinde olmasıdır.

Plân döneminde sanayi kesiminin büyüme hızı plân hedeflerinin altında kalmıştır. Fakat buna rağmen 1963 - 1972 ortalamasında 9.1 oran ile en hızlı büyüyen kesim olmuştur. Aşağıdaki tabloda durum açıkça belli olmaktadır :

TABLO 13

Yıllık Sektörel Büyüme Hızları

	Birinci Plân		İkinci Plân		1963 - 1972 ^b
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme ^a	Gerçekleşme
Tarım	4.2	3.2	4.1	3.1	3.3
Sanayi	12.3	9.7	12.0	7.6	9.1
Hizmetler	6.8	7.9	6.3	7.7	7.7
İnşaat	10.7	8.0	7.2	6.6	7.3
Ulaştırma	10.5	7.2	7.2	7.8	7.5
Konut	—	8.1	5.9	8.2	7.9
Diğerleri	—	8.0	6.0	7.9	7.8
Yurtiçi Gelir (Faktör Fiyatlarıyla)	6.9	6.8	6.8	6.1	6.3
Gayri Safi Millî Hasıla	7.0	6.7	7.0	6.9	6.8

Kaynak : Ü.B.Y.P., 1972, sf. 4.

- a) 1968 - 1971 dönemini kapsamaktadır.
b) 1972 yılı için Program hedefleri alınmıştır.

b) *Dış Ticaret Sanayii* :

Sanayi ürünlerimizin ihracatımız içindeki payı gün geçtikçe artmaktadır. 1972 yılında ihracatımızın durumu şu şekildedir²⁹ :

I — Tarım ürünleri	579.175	Bin \$
A) Bitkisel	556.632	" "
B) Hayvansal	40.543	" "
II — Sanayi ürünleri	271.414	" "
1. Dokumalar	63.144	" "
2. Şeker	23.808	" "
3. Zeytinyağı	2.674	" "
4. Petrol ürünleri	22.748	" "
5. Bakır	815	" "
6. Diğerleri	158.225	" "
III — Maden cevherleri	16.380	" "
Toplam	884.969	" "

29 Yıllık Ekonomik Rapor 1973, sf. 23 - 24.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, sanayi ürünleri, ihracatımızın % 30.7'sini, tarım ürünleri % 67.5'ünü, maden cevheri ise % 1.9'unu teşkil etmektedir. 1960 yılında ise sanayi ürünleri ihracatımızın % 19.6'sını tarım ürünleri, % 74.2'sini, maden cevheri ise % 6.2'ini teşkil ediyordu. Açıkça görüldüğü gibi, sanayi ürünlerinin toplam ihracatımız içindeki payı artmaktadır. Özellikle bu artış 1969 yılından itibaren hızlanmıştır. 1973 ön tahminlerine göre sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı % 37 civarında olacaktır. Yalnız burada bir nokta üzerinde durmak yerinde olacaktır. İhraç edilen sanayi ürünlerimizin belirli sanayi dallarına ait olması (örneğin, dokuma) henüz diğer birçok sanayi dalının dış pazarlarda, rekabet güçlerinden yoksun olduğunu göstermektedir.

İthalatımız bakımından ise durum şöyledir : 1972 de 1.562.2 milyon dolar olan ithalatımızın % 47.9'u yatırım malları, % 47.4 hammaddeler ve % 4.6'sı tüketim maddelerinden oluşmuştur. İthalatımızın genellikle yatırım mallarına ve ham maddelere dönük olması, kalkınma stratejisine uygun bir durum olarak kabul edilebilir.

e) *Sanayinin İç Yapısı :*

Plânlı dönemde sanayi kesiminde hızlı bir büyüme meydana gelmiştir. Fakat kesimin iç yapısında da gelişmeler istenilen seviyede olmamıştır. Sanayi kesiminin bileşimi şu şekilde bir gelişim göstermiştir :

Sanayi Kesiminin Bileşimi (yüzde olarak)³⁰

Kesimler	1962	1967	1972
Madencilik	3.1	3.6	3.7
İmalât Sanayi	94.4	93.3	93.1
Enerji	2.5	3.1	3.2
Sanayi	100	100	100

Tabloda da görüldüğü gibi, imalât sanayii, sanayi kesiminin % 93-94'nü meydana getirmektedir. Madencilik durumu doğal kaynaklara bağlı olmasına rağmen bu dönemde belirli bir gelişme

30 Ü.B.Y.P. 1972, sf. 11.

elde edilmesi gerekirdi. Enerji kesiminde ise, özellikle 1967-1972 döneminde, ülke ihtiyaçlarına uygun bir şekilde büyüme sağlanamamıştır. Sanayimizin enerji sorunu, bir dar boğaz haline gelmiştir.

İmalât sanayiinin bileşiminde ise belirli bir gelişim sağlandığı söylenebilir. Plânlı dönemde tüketim malları üretiminin nisbî olarak önemi azalmış, buna karşılık yatırım mallarının ve özellikle ara malları sanayiinin payları önemli bir şekilde arttırmıştır. Sanayileşme sürecinin doğal gelişimi içinde, bu tip bir değişim normaldir. Aşağıdaki Tabloda bu durum açıkça görülmektedir

İmalât Sanayiinin Bileşimi

Üretim	1962	1967	1972
Tüketim malları	61.6	52.9	46.6
Ara malları	27.5	35.4	39.4
Yatırım malları	10.9	11.7	14.0
İmalât sanayii	100	100	100

Kaynak : D.P.T.

İmalât Sanayii üretiminin ayrıntılı dağılımı ise şöyledir :

İmalât Sanayi Alt Kesimleri

	1962	1967	1972
Tüketim malları	100	100	100
Gıda + İçki + Tütün	69.8	65.5	64.6
Dokuma sanayi	30.2	34.4	35.4
Ara malları	100	100	100
Kimya + Petro kimya + gübre	13.9	14.6	18.8
Demir - çelik	11.1	19.9	17.6
Petrol ürünleri	25.6	22.0	23.0
Diğerleri	49.4	43.5	40.6
Yatırım malları	100	100	100
Madenî eşya	34.3	27.9	21.9
Makine imalât	14.8	20.1	15.7
Elektrik Mah. + Elektrik	10.1	12.8	14.7
Taşıt Sanayi	36.9	31.7	38.4
Tarım Alet ve Makineleri	3.9	7.5	9.3

Kaynak : D.P.T.

Tabloda görüldüğü gibi, dayanıklı tüketim malları yatırım malları alt kesiminde bulunmaktadır. Bu nedenle yatırım malları alt kesiminin nisbî payı biraz daha fazla gözükmektedir.

İmalât sanayiinin önemli sorunlarından biri de kapasite kullanımdadır. 1972 yılında kapasite kullanımı oram % 75 civarında kalmıştır. Tüketim malî sanayilerinde kapasite kullanımı ara malı ve yatırım malları sanayilerine kıyasla daha iyidir. Yatırım malları sanayinde kapasite kullanımı düşüktür. Bunda en önemli etken karayolları taşıtları alt kesiminin çok dağınık ve düzensiz kuruluşlar halinde olmasıdır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyetinin 50. ci yılında, Türk ekonomisi, “sanayi patlaması” olarak nitelendirdiğimiz, sanayi toplumu olma döneminin başına gelmiştir. Böylece Türkiye, sanayileşerek ülke kaynaklarının yeniden dağılımını temin edecek ve optimuma yönelmesini sağlayacaktır. 50 yılda uygulanan sanayi politikalarının, yararlı veya kaynak israfına yol açan çeşitli yönleri olmuştur. Fakat bugün herşeye rağmen, gelecek dönemlerde sanayileşme olanağının temin edilebileceği, az gelişmişlik kısır döngülerinden bir çoğunun kırıldığı bir noktaya, sanayi patlaması dönemine ulaşılmıştır. Kuşkusuz burada bu noktaya varılırken uğranılan, ekonomik ve sosyal kayıpların, yine bu noktada acele çözüm bekleyen önemli sorunların bulunduğunu hemen ilâve etmemiz gerekmektedir.

Sanayileşme süreci içinde bugün ortaya çıkan genel sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür.

— Bugüne kadar tatbik edilen sanayi politikalarında genellikle makro denge gözönünde tutulmuş, kesimler ve alt kesimler arasındaki bağlantılar saptanmamıştır. Yâni yaratılan kapasitelerin tam olarak kullanılması bu ve diğer nedenlerle mümkün olmamıştır. Ekonomide atıl kapasite sorunu, bir kaynak israfı olarak devam edip gitmiştir. İç piyasanın küçük olması, belirli sanayi dalları dışında ihracat olanaklarının az olması, ileri teknolojiyi sınırlı işletmelerde; yukarıda bahsedildiği gibi, âtil kapasite yaratmadan kullanılmasını zorlaştırmıştır. Bu durumda bir de küçük miktarlarda üretim yapan

çok sayıda işletmelerin kurulması, hem ürünlerin düşük maliyetlerle üretilmesini, hem de çoğu dışardan ithal edilen ara mallarının ülke içinde üretilmesini, olanaksız kılmıştır. Örneğin; otomotiv sanayi, elektronik sanayi.

Kaynak israfının önlenmesi ve sağlıklı işletmelerin kurulması için, öncelikle bunların optimum ölçekli işletmeler haline getirilmesi, iç piyasada sanayi mallarına olan talebin artırılması açısından sosyal adaleti gerçekleştirecek tedbirlerin alınması, yeni gelişen koşullar içinde özellikle üçüncü dünya ülkelerine ihracat olanaklarının araştırılması gerekmektedir.

— İyi bir plânın yine iyi bir şekilde tatbik edilmesi ile amaca ulaşılacağı gerçeğinden hareket edildiğinde, plânın tatbikiyle görevli idarî teşkilâtın bu konuda, ülke koşullarıyla iyi bir uyum içinde olmadığı hemen ortaya çıkmaktadır. Hızlı bir değişim süreci içine giren Türk ekonomisi ile kendini yenileyemeyen idarî teşkilât, gerek yapı, gerek fonksiyonlar bakımından ters düşmektedir. Burada üzerinde çok durulmuş olan bu konuda sadece iki noktaya işaret etmek istiyoruz. Birincisi, Türk idarî sistemi genellikle Fransız, Amerikan, İngiliz idarî sisteminin bir karışımı içinde bulunmaktadır. Her sistem kendi içinde bir bütün teşkil edebilir. Oysa idarî sistemimiz, her teşkilâtın kendine göre şu veya bu sistemi tatbik etmesi nedeniyle karışık bir sistem şekline dönmüş, koordinasyon olanağını ortadan kaldırmıştır. İkinci nokta ise, çeşitli Bakanlıkların ekonomik alanda kendilerine göre ayrı faaliyetlerde bulunmasıdır. Bir Bakanlığın teşvik ettiği bir sanayi kolu diğer bir Bakanlığın aldığı kararla baltalanabilmektedir. İdarî reformun gerekliliği konusu bugün artık herkes tarafından benimsenmiş ve yapılaş şekli saptanmıştır. Oysa, kanımızca esas sorun bunun yapılabilme olanaklarının bulunup bulunmamasıdır.

— Bugüne kadar, sanayileşmenin ağırlığını taşımış olan kamu kesimi kuruluşları çeşitli nedenlerle istenilen seviyede rantabl işletmeler haline gelememişlerdir. Yüksek maliyetlerle çalışan ve piyasa gerçeklerine zamanında uyamayan bu kuruluşlar esas amaçlarından uzaklaşmışlardır. Önümüzdeki dönemde, bu kuruluşların yüksek verimlilik sağlayacak bir düzeye getirilerek özellikle diğer sanayi döllerinin kullanıldığı ürünleri üretecek “temel sanayii” Türk ekonomisine en yararlı biçimde gerçekleştirmesine olanak sağlanmalıdır.

Sanayileşmemizin itici gücü olan kamu kesimi kuruluşlarının bu açıdan en kısa zamanda ele alınması gerekmektedir.

— Özel kesim sanayi kuruluşlarımızın ülke koşullarının uzun dönemli gelişimini iyi izleyememişlerdir. İstikrarlı ve geleceği kesin çizgilerle belirten bir sanayi politikasının olmayışı, sanayiciyi kısa sürede kârlılığı yüksek yatırımlara doğru kaydırmıştır. Piyasa koşullarının iyi işlememesi, rekabet olanaklarının yoksunluğu, işletmelere, yüksek maliyetle çalışmalarına rağmen, kâr edebilme olanağını sağlamıştır. Bu durum müteşebbisleri modern işletmeciliğe doğru yönelmek, böylece sağlıklı işletmeler kurmak gereğine getirmemiştir. Müteşebbis, işletmesinin durumunu elde ettiği kâr oranının yüksekliği ile ölçmüştür. Oysa belirli yıllarda piyasadaki durum gereği yüksek kâr eden kuruluşların, değişen koşullar nedeniyle hemen ertesi yıl zarara geçtikleri görülmüştür. Özellikle kuruluş yeri, kapasite ve piyasa koşulları konusunda tam bir etüde dayanmıyarak kurulan işletmeler ülke ekonomisinde kaynak israfına yol açmıştır. Önümüzdeki dönemde bu durumun gerçekçi bir plân içinde düzeltilmesi gerekmektedir.

Özel kesimde, müteşebbisler arasında işbirliği alışkanlıklarının çok zayıf olması, sanayici bilincine varmış iş adamı sayısının az olması ve özellikle modern işletme kurabilme yeteğine sahip sevk ve idareci kadronun, hızla gelişen sanayinin ihtiyacına cevap verecek bir miktara ulaşamaması, sanayileşmenin bir diğer sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

— Sanayileşmenin gereği olan parasal yapı henüz Türkiye’de gerçekleştirilmemiştir. Bunun en önemli nedeni, reel kesim - parasal kesim ayrılığı fikrinin, iktisat politikalarında yer etmiş olmasıdır, denebilir. Plânlama döneminde, her üç plânda da bu espriyi görmek mümkündür. Para faktörünün sadece, devlet bütçesi fiyat artışları gibi konularla değil, üretim gelir dağılımı, istihdam v.d. konularda da dikkate almak gereği henüz iktisat siyasetine iyice yerleşmemiştir. Başta Merkez Bankası olmak üzere tüm bankacılığımızın, sanayileşme sürecindeki yerimize göre ivedilikle yeniden düzenlenmesi ve piyasa konomisinin bir unsuru olan gerçek bir sermaye piyasasının kurulması gerekmektedir.

— Sanayi politikaları bakımından yukarıda sıralanan çeşitli sorunların yanında, en aşağı onlar kadar önemli konular da vardır.

Örneğin, tarım politikası, malî mevzuat, istihdam sorunu, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, teknoloji seçimi dış ticaret politikası, kentleşme, çevre sorunları v.d. Bütün bu konular, sanayileşme açısından öncelikle yeniden değerlendirilmelidir.

Fakat burada, bu yeni politikada, sanayileşme kavramı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu konuda, kanımızca önemli olan, sanayileşmeyi geniş anlamda tanımlamaktır. Bu tanımlı şöyle yapabiliriz :

19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte oluşan ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal v.d. alanlarda uğradığı değişiklikleri dikkate aldığımızda, sanayileşmenin tüm yapısal bir değişim olduğunu söyleyebiliriz. Kalkınmış bütün ekonomilerin sanayileşmiş ülkeler olması nedeniyle, kalkınma ve sanayileşme eş anlamda kullanılabilir.

Sanayileşme hareketi her ülkede genellikle birbirine benzer sosyo - ekonomik değişmelere neden olmuştur. Sanayi kesiminin gelişimi, diğer kesimlerin gelişmesine büyük ölçüde etki etmiştir. Tarımsal kesimin modernleştirilmesi yeni sanayi kesimine bağlıdır. Sanayileşme sosyal yapıda da önemli değişmelere neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi işçi sınıfının doğuşudur. İşçiler teşkilâtlanarak, ülke sorunları üzerinde kendi sınıflarının görüşlerini ortaya koyarlar. Orta sınıf gelişmeye, sosyal gruplar açısında organik bir bağ kurulmaya başlar. Aile bireylerinin ekonomik güce ve özgürlüğe sahip olması ata erkil aile yapısını değiştirir. Yeni meslekler ortaya çıkar. Gecekondular, sanayileşmeye paralel bir seyir takip eder. Kentleşme sorunu ortaya çıkar. Siyasal düzende partiler yelpazesinde büyük değişmeler olur. Özetlenirse, sanayileşme kişide, ailede ve toplumda büyük değişmelere neden olmaktadır.

Sanayi toplumu olma yoluna girmiş Türkiye'nin, bu asrın sonunda sadece A.E.T. üyeliği açısından değil, fakat gerçek bir sanayi ülkesi olarak, dışa açılacak bir güce erişmesi gerekmektedir. Sanayileşme süreci içinde bu oluşumun özellikle, kaynak kaybına sebep vermeyen ve kalkınmanın zahmet ve nimetlerini topluma eşit bir şekilde pay eden bir düzen içinde olması, iktisat siyasetimizin temeli olmalıdır.

Sanayileşmeyi, kalkınma sözcüğü ile eşanlamlı ve ayrıca sanayileşmeyi tüm yapısal bir değişim olarak kabul ettiğimizde, çözüm bekleyen sorunlarımızın daha kolay halledileceğine inanmaktayız.